

CCCB-SEMINARI SOBRE ESPAI PUBLIC

APUNTS SOBRE ESPAI PUBLIC I CIUTADANIA A BARCELONA EN EL MARC DE LES NOVES POLÍTIQUES URBANES

Joan Subirats
IGOP-UAB

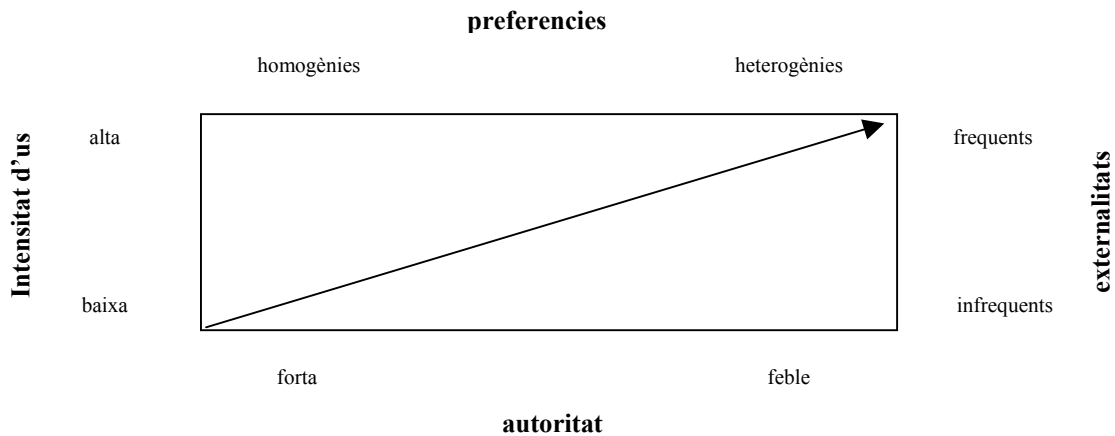
1. A Barcelona es constata una creixent tensió en les relacions socials i personals que es donen a la ciutat i especialment en els espais públics on s'acumulen persones, usos i hàbits de característiques molt diverses. Aquests espais públics tenen ara més qualitat, però són també més utilitzats, més plens de relacions, més heterogenis i més polifuncionals al llarg de l'any i a les diverses hores del dia, del que eren fa només vint anys. Els espais públics a Barcelona s'han anat convertint en espais de negociació (implícita i explícita) permanent. Són més difícils de fer servir i de "governar", i, per totes aquestes raons, són més complexos.
2. És un problema específic de Barcelona?. En absolut. Les ciutats, com bé sabem, reflexen de manera més intensa els canvis econòmics, polítics i socials que es donen. I en els seus grans receptacles acumulen una gran densitat de relacions humanes, i també les tensions que aquesta convivència intensa i constant genera. En aquest sentit, les ciutats recullen i amplifiquen els canvis sobtats i profunds que han sacsejat tot el món en aquests darrers vint anys, i que fan que es parli de "canvi d'època". És un nou escenari social que s'ens presenta alhora com generador de noves oportunitats, que poden permetre trencar l'estable rigidesa de les divisòries socials característiques de la societat industrial, i al mateix temps com impulsor de noves formes de desigualtat i de desequilibri que colpegen a sectors tradicionalment sotmesos a aquests processos, però també a noves capes, sectors i individus que no acostumaven a veure's-hi implicats o que tenien lligams i xarxes socials i familiars que els servien de contrapés.

Recordem algunes d'aquestes dinàmiques:

- L'impacte sobre el mercat de treball, l'ocupació i les relacions laborals de la transició cap el model de capitalisme informacional amb esquemes de producció que ja no són els tradicionals del "fordisme". Tot plegat provoca desocupació juvenil de nou tipus, agreuja l'atur de caràcter estructural i l'atur d'adults de llarga durada; provoca la proliferació de treballs de baixa qualitat sense vessant formativa, i una gran precarietat laboral que genera incerteses i ombres sobre el futur personal i col·lectiu. El perfil que en surt és el del treballador precaritzat i desocialitzat.
- La complexificació de l'estructura social es pot concretar en, al menys, els següents nivells: diversificació ètnica derivada d'emigracions dels països més pobres; creixent pluralitat de formes familiars (opcions sexuals, increment de la monomarentalitat, més persones soles, menys estructures familiars extenses de suport,...); i una alteració significativa de la piràmide d'edats amb gran increment de les taxes de dependència demogràfica, sovint lligades a estats de dependència física.
- L'aparició del que podríem anomenar fractures de ciutadania a partir del problema que genera el que passa en relació a les polítiques de benestar clàssiques. Per exemple, l'exclusió de la seguretat social de grups amb insuficient vinculació al mecanisme contributiu, l'exclusió de sectors molt vulnerables al fracàs escolar en l'ensenyament públic de masses, o la manca de plenitud de drets i les inseguretats dels immigrants amb "papers" (o encara pitjor sense "papers")
- El caràcter poc integrador d'algunes polítiques de benestar amb una presència pública estructuralment feble: per exemple, els mercats del sol i la vivenda. Fet que provoca no només l'exclusió de l'accés a la vivenda, sinó també l'aparició o l'empitjorament de les condicions de vida en els anomenats "barris en crisi" (de "barris en perill" a "barris perillosos").

Tots aquests factors de canvi constitueixen l'escenari en el que situar l'esmentada complexitat d'usos i ocupacions dels espais públics de la ciutat. Més plens de gent, de gent més diferent, de gent de l'entorn i de gent de fora de l'entorn, amb barreja d'usos econòmics, socials i culturals que no sempre coexisteixen de forma pacífica.

Figura 1 Canvis en els espais públics i en les dinàmiques d'ús

3. A partir d'aquests elements, proposem imaginar els espais públics de la ciutat com a recursos dels seus habitants i visitants. I per tant, com a recurs que són, organitzats implícitament o explícitament, en un règim de govern del recurs que l'organitza i en permet la seva utilització.

Podem doncs imaginar aquests espais des de diferents perspectives. Primer de tot com espais físics. És a dir, llocs que permeten superar estretors de vivenda, mancances de llum i aire. Són també espais d'activitat econòmica, permanent o temporal (mercats, restaurants, bars,...). Són també espais d'interacció social i d'activitat política i cultural, també amb més o menys dosis de permanència. Tot aquest conjunt d'usos varien al llarg de l'any, en

relació al temps, i varien en relació a les diverses hores del dia i la nit. Per altre banda, aquest usos tenen un règim d'utilització que està subjecte a regulacions que són més o menys explícites, concretes i posades al dia.

Podriem també, seguint el similitud del règim aplicable als recursos naturals, de drets de propietat dels espais públics. De qui són els espais públics?: del conjunt de la ciutadania?, del municipi?, de l'ajuntament?. Qui representa al propietari?. Hem de recordar que acostuma també a haver-hi concessions administratives per l'ús temporal de l'espai (ocupació de terrasses de restaurant-bar; ocupació per mercats; ocupació per venedors...), o un règim establert de permisos per utilitzar-los (ocupació per festes; ocupació per activitats polítiques o culturals,...). Tot plegat configura un règim de drets i deures dels espais públics vinculats a un reglament d'usos.

Els espais públics contenen també diversos actors que no estan en la mateixa situació ni tenen el mateix estatus. Hi tenim veïns que hi conviuen (fins a quina distància arriba l'estatut de veïnatge?). Hi tenim persones que hi treballen i que "exploren" aquest espai (quines contraprestacions generen?, qui se'n beneficia?...). Hi tenim usuaris d'aquests espais, en alguns casos usuaris dels serveis que s'hi ha establert, en altres casos, simplement usuaris de l'espai físic (són tots els usuaris del mateix rang?, tant se val si són ciutadans del país, immigrants o simplement turistes?).

Els fluxos d'ocupació d'aquests espais són, com hem dit, variables al llarg del dia i al llarg de l'any. Depèn de les dimensions de l'espai i de la densitat d'usos i d'ocupants, ens trobarem amb una rivalitat d'usos que pot generar en "carències" més o menys greus del "recurs espai" (i dels impactes en, per exemple, el nivell de soroll produït) i per tant en situacions d'insostenibilitat del règim del recurs que fins aleshores funcionava més o menys correctament.

Les situacions de "crisi" del recurs, poden acabar generant problemes en els "drets de propietat", en el règim de concessions, en el nivell d'utilització o de "productivitat" de l'espai, en la convivència entre usos i usuaris-beneficiaris. I això també genera tensions i conflictes derivats de la distribució social del recurs espai, ja que habitualment les carències o tensions generen en situacions de privilegi d'uns i exclusió d'altres. Al final sempre hi ha guanyadors i perdedors en relació als usos i a les disponibilitats dels espais de la ciutat.

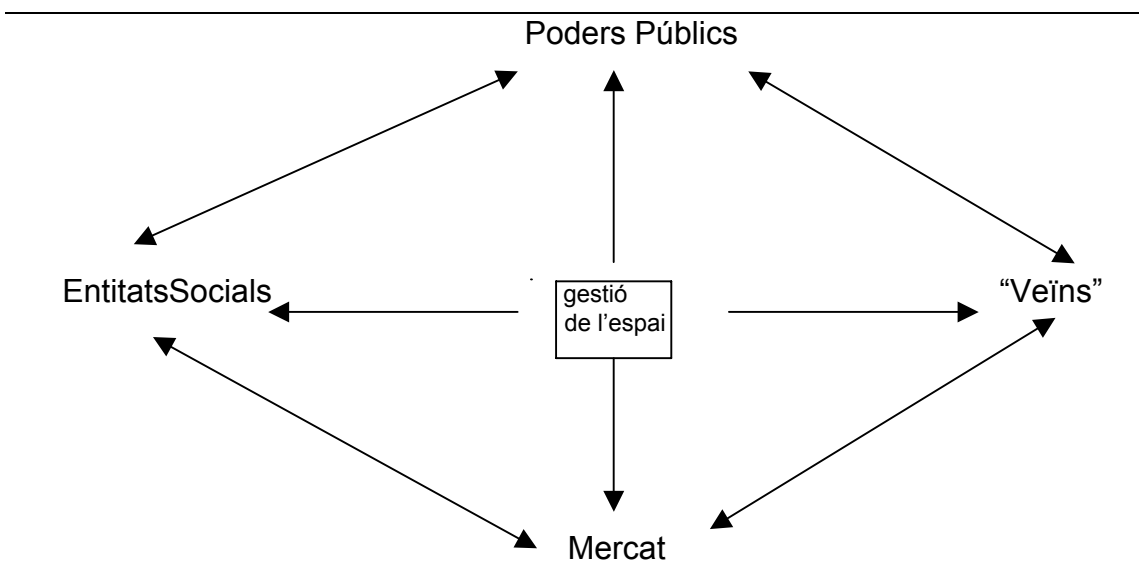
4. Quins són els actors que trobem o podem trobar en aquests espais públics?. Si tractem de configurar un cert mapa d'actors que de manera general poguem fer servir a tota la ciutat, podríem distingir entre:

- veïns "directes" de l'espai (els veïns de façana directa a l'espai)
- veïns més propers del barri (fins a quina distància?)
- empresaris i concessionaris d'empreses i serveis que usen l'espai
- treballadors contractats per les empreses i serveis que usen l'espai
- entitats, partits, sindicats, associació veïns,..., que usen l'espai per les seves activitats de manera habitual o en certes ocasions
- venedors ambulants amb o sense permis
- usuaris de l'espai en les diferents formes: clients de les empreses i serveis; usuaris passius-contemplatius; usuaris dels metres quadrats de l'espai per activitats diverses (skate, bicicleta, patins,...); usuaris temporals que fan activitats específiques (jugar, cantar, bongos, xerrar, trobar-se...)
- ciutadans i residents de tot Barcelona
- ciutadans i residents de fora de Barcelona
- turistes

Aquests actors interactuen usant els seus propis recursos: la llei, els diners, la pressió política o social, el coneixement...

5. A partir d'aquests elements, com podem governar-gestionar aquest espais per permetre'n la seva utilització oberta i variada?. I afegiria, com ho podem fer evitant que acabin pagant-ne les conseqüències els que menys possibilitats tenen de recursos d'espai privats o propis? . Pel que anem dient, sembla clar que la creixent competència en els usos dels limitats espais públics de la ciutat genera conflicte de drets, conflicte de percepcions sobre la legitimitat de cada activitat i de cada col.lectiu en relació a un mateix espai. Els veïns més directes (votants a les eleccions i contribuents via impostos municipals), consideren aquell espai com a propi i reivindiquen poder-ne gaudir en exclusiva o sota condicions per ells acceptades. Els propietaris o concessionaris d'activitats mercantils, expressen el seu dret a guanyar-se la vida a partir dels contractes que els avalen i que els obliguen a pagar impostos o taxes específiques. Els ciutadans de fora de l'espai reivindiquen l'ús ilimitat d'una àrea de la ciutat que té precisament condicions de pública, i per tant oberta a tothom i a tot hora. I els visitants esporàdics i turistes entenen que fan servir un espai obert per definició a tothom.

Figura2. Régim de govern (d'ocupació i us) dels espais.

Fins ara, els conflictes s'han anat conduïnt des de la dinàmica que ha generat les relacions entre els quatre pols principals del règim del recurs (figura 2): poders públics, veïns, entitats socials i sector mercantil (comerciants, restauradors, ...)

Aquestes relacions han anat confluïnt i modulant-se sobretot a partir de l'actuació dels poders públics (regidories de districte, policia municipal, serveis de neteja,...), amb graus d'acord variable de veïns, entitats i empreses (bars, restaurants, comerciants,...).

Es pot arribar a establir un canvi en aquest model de "govern" dels espais que moduli millor aquestes pretensions i drets?. Són els drets de caràcter universal i ilimitat?. Poden establir-se "quotes d'ús", relacionades amb les variables temps i espai?.

6. Podriem imaginar que existeixen diverses categories o diverses consideracions a fer sobre els espais públics de la ciutat, sobretot si partim de la diferent importància que té l'ús de l'espai perls diferents col.lectius implicats o potencialment implicats en la seva utilització concreta.
 - Espai-vida: han d'existir espais a la ciutat, que tinguin consideració d'espais vitals, i per tant que en puguis disposar de manera incondicionada (dins dels límits naturals de deixar espai suficient als altres i de no fer malbé aquest espai de tots). En aquests espais s'hauria d'evitar o limitar molt la instal·lació d'activitats mercantils que en restringeixen l'ús (exemple: collserola, parcs,...)
 - Espai polític i social: espai com dret ciutadà. En aquest cas els usuaris d'aquest espai podrien tenir certes obligacions i restriccions d'ús, ja que es tracta d'espais més acotats, on els solapaments de les activitats en

dificulten l'ús, i on tothom ha de garantir que se'n fagi un us eficient. Tothom té dret a tenir a la vora de casa seva un espai d'aquesta mena, però sotmés a les condicions d'ús que se'n derivin. La prioritat serà sempre social, tot i que pot permetre usos mercantils condicionats a que no se'n derivin restriccions del dret

- Espai (públic de rendabilitat mercantil) negoci: condicionants temporals; rendabilitat econòmica que derivi en benefici pel barri i la ciutat; condicions que en garanteixin l'ús dels veïns (o d'altres col·lectius específics) de manera prioritària ...

Cada un d'aquests espais podria ser, per tant, objecte de regulacions diferents, i de "pactes" d'ús diferenciats. Establint en alguns casos quotes d'accés, quotes d'ús, quotes de temps, que permetessin gestionar l'espai sense perdre densitat ni gruix de relacions.

7. Cap un contracte dels espais: "la ciutat i".

A partir d'aquí, i per tal de contextualitzar els apunts fins ara plantejats, podriem imaginar (com fa Ulrich Beck), tres possibles escenaris de ciutat: la "ciutat ni", la "ciutat o" i la "ciutat i". En la primera hipòtesi, pensem en una ciutat organitzada en perspectiva d'exclusió, de no acceptació de certes persones, usos, maneres de fer. Una ciutat que pretén expulsar el conflicte del

seu àmbit i que castigarà-reprimirà a qui trenqui les regles previstes. En la "ciutat o", trobariem una ciutat pensada en lògica de segmentació, de separació clara de persones, usos i espais. Una ciutat que separa els conflictes, que busca consens i tranquil·litat en la homogeneïtat de persones i usos, i en les fronteres virtuals i/o físiques entre els diferents àmbits. Si apostem per la "ciutat i", vol dir que volem treballar per la barreja, per la capacitat de incloure a tothom en el mateixos espais, generant ponts entre comunitats, entre maneres de fer i maneres d'usar els espais, acceptant que el conflicte es part indissociable de la convivència.

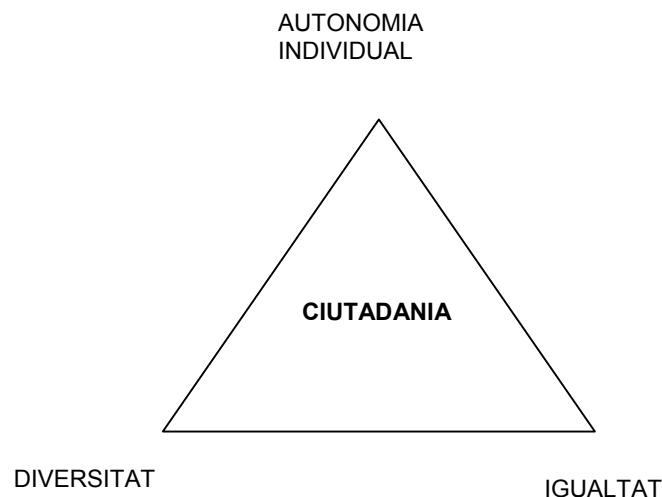
Podriem tractar de presentar d'una altra manera aquestes diferents alternatives, utilitzant dues categories bàsiques: accés als espais i grau de diversitat social i d'usos en aquests mateixos espais. Seguint a Zygmunt Bauman proposem utilitzar els termes clàssics d'Agora, Ecclesia i Oikos, per expressar les diferents tipologies que se'n deriven de la barreja de accés i diversitat en graus variables.

	Accés sense restriccions	Accés amb restriccions
Diversitat alta	AGORA	ECCLESIA 1
Diversitat baixa	ECCLESIA 2	OIKOS

Si bé són força clares les opcions Agora (màxim nivell de diversitat i accés en els espais públics), i d'Oikos (alta restricció en l'ús dels espais i en la diversitat d'usos i persones), les altres dues opcions expressen graus variables d'accés i diversitat. El cas de l'Ecclesia 1, expressa opcions de caràcter privatiu, que acostuma a derivar de quotes d'accés, d'usos molt vinculats a activitats mercantils, etc. El cas d'Ecclesia 2, més aviat derivaria de la pròpia manca de diversitat on estàn situats els espais, i que de fet en limiten la seva potencial utilització.

Lògicament i dins la perspectiva aquí defensada, caldria per tant treballar per augmentar la diversitat i evitar les limitacions en l'accés dels espais públics de la ciutat.

Figura 3: Esferes ciutadania

Estirant d'aquest fil. Podriem dir que un dels elements més clars en els darrers temps, és la incorporació a la classica tensió entre llibertat i igualtat, de la dimensió de la diversitat. Podriem parlar de la ciutadania com a derivat d'un triangle de tensions, entre autonomia individual, igualtat i diversitat (figura 3)

La "solució" en el tema dels espais hauria de trobar l'equilibri entre aquestes tres pols: el màxim d'autonomia individual, i per tant capacitat de contenir usos heterogenis i personalitzats; les mínimes restriccions a l'accés, i per tant l'ús no discriminatori dels espais, pensant fins i tot en funcions redistributives que els propis espais potenciïn; i la capacitat de recollir les diferents concepcions de l'espai que es projectin des de diferents perspectives (de gènere, culturals, opcions vitals,..). No serà aquest un equilibri estable ni podem imaginar que aquesta interrelació funcionarà sense tensions. Però la relació espais i

ciutadania haurà de trobar aquests equilibris inestables i negociats moment a moment.

Aquest contracte per la "ciutat i" hauria d'incorporar elements de caràcter molt divers. D'entrada un contracte polític, que incorpori mecanismes participatius dels ciutadans en el govern de la ciutat. Un contracte econòmic, que incorpori el valor de les activitats útils socialment no reconegudes pel mercat. Un contracte intercultural-intersexista-interreligiós, que faciliti les interaccions i els intercanvis, dins del respecte a cada opció. Un contracte per un treball digne a la ciutat, en el que les empreses mercantils i altres activitats productives, incorporin el compromís de salaris i condicions de treball dignes. Un contracte ambiental, per condicionar el desenvolupament a la sostenibilitat de recursos i al compromís amb les generacions futures. Un contracte sobre la propietat que redueixi la seva incondicionalitat a la ciutat. Un contracte educatiu que reconegui aquest dret universal per totes les edats, com a eina de participació i transformació social. L'anar avançant en aquest conjunt de contractes, d'acords, pot permetre construir la ciutat "i", incorporant el tema dels espais públics com un factor clau d'interacció i debat col·lectiu sobre la ciutat.

Desembre 2004